

Ivan Mrázek

DRAHÉ KAMENY

STAROVĚKÝCH CIVILIZACÍ

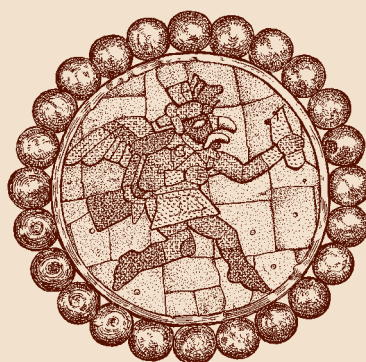
Masarykova univerzita

Ivan Mrázek DRAHÉ KAMENY
STAROVĚKÝCH
CIVILIZACÍ

muni
PRESS

Ivan Mrázek DRAHÉ KAMENY
STAROVĚKÝCH
CIVILIZACÍ

MASARYKOVA UNIVERZITA
BRNO 2013

Autor děkuje recenzentům za podnětné připomínky k textu knihy:

RNDr. Luboš Rejl (geologie, mineralogie, gemologie)
PhDr. Lukáš Pecha, Ph.D. (Mezopotámie)
prof. PhDr. Jaroslav Vacek, CSc. (civilizace Harappa)
Mgr. Helena Heroldová, Ph.D. (starověká Čína)
prof. PhDr. Břetislav Vachala, CSc. (starověký Egypt)
PhDr. Marie Pardyová, CSc. (krétsko-mykénská civilizace)
Mgr. Monika Baďurová (andské kultury)

Za celkové posouzení díla a jeho doporučení k publikování patří dík
prof. RNDr. Antonínu Přichystalovi, DSc.

© 2013 Masarykova univerzita

© 2013 Text: Ivan Mrázek

© 2013 Photos: Ivan Mrázek (IM), Michaela Mrázková (MM), Jaroslav Reif (JR), Martin Douda (MD), Vladimír Hrazdil (VH), Araldo De Luca Archives (© Araldo De Luca Archives), British Museum (© Trustees of the British Museum), Staatliches Museum für Völkerkunde München (© Staatliches Museum für Völkerkunde München), Archiv (FA)

© 2013 Illustrations and Maps: Lea Píchová

© 2013 Translation: Irma Charvátová

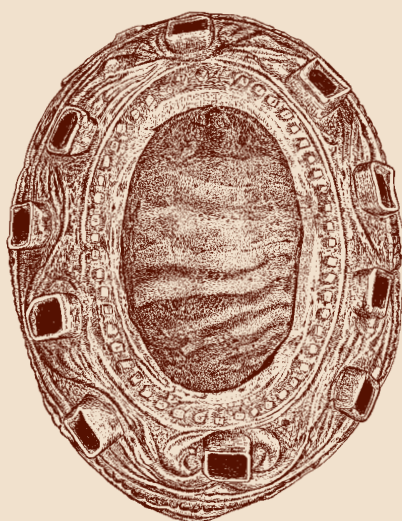
© 2013 Layout: Lea Novotná

© 2013 Cover design: Eva Lufferová

ISBN 978-80-210-7716-4 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-6122-4 (vázaná vazba)

Věnováno mé ženě Marii

PODĚKOVÁNÍ

Nakladatelství i autor děkují za podporu a zájem o vydání knihy těmto dárcům:

Jihomoravská plynárenská, a. s., Plynárenská 499/1, 657 02 Brno, hlavní dárce
Společnost přátel Afriky a Společnost česko-arabská, Brno
ZEPIKO, spol. s r. o., Slovanské nám. 9, 612 00 Brno
GEOMIN družstvo, Znojemská 78, 586 56 Jihlava
Karat družstvo, Palackého 119, 612 00 Brno
LITHOS, spol. s r. o., Durdáková 349/41, 613 00 Brno-Černá Pole

Dále děkují institucím, které poskytly obrázky k publikování
a daly souhlas s otištěním fotografií jejich sbírkových předmětů:

British Museum
Staatliches Museum für Völkerkunde München
Archaeological Museum of Herakleion
Museum zu Allerheiligen

Zvláštní poděkování patří:

paní Lei Píchové za originální doprovodné ilustrace a mapky
a paní Michaele Mrázkové za fotografie a úpravu fotografií pro publikaci

OBSAH

ÚVOD	10
------	----

MEZOPOTÁMIE	13
PREHISTORICKÉ OBDOBÍ	19
URUCKÁ KULTURA	22
RANĚ DYNASTICKÉ OBDOBÍ	26
AKKADSKÁ ŘÍŠE	37
URSKÁ ŘÍŠE	39
BABYLONIE, ASÝRIE	42
Babylonie	42
Asýrie	45
VELKÉ ŘÍŠE 1. TISÍCILETÍ	46
Novoasyrská říše	46
Novobabylonská říše	55
MEZOPOTÁMIE PO ZÁNIKU BABYLONU	57
<i>Mezopotamské kamenářství</i>	58
<i>Zdroje drahokamových surovin Mezopotámie</i>	59

CIVILIZACE HARAPPA	63
NEOLIT	68
RANĚ HARAPPSKÉ OBDOBÍ	68
HARAPPSKÁ FÁZE („CIVILIZACE ÚDOLÍ INDU“)	69
POZDNÍ HARAPPSKÉ OBDOBÍ	79

STAROVĚKÁ ČÍNA	81
NEOLIT V ČÍNĚ	87
DYNASTIE SIA, ŠANG A ČOU: DOBA BRONZOVÁ V ČÍNĚ	91
Dynastie Sia	91
Dynastie Šang	92
Dynastie Čou	96
PRVNÍ ČÍNSKÝ CÍSAŘ (DYNASTIE ČCHIN)	101
STAROVĚK ČÍNY KONČÍ DYNASTIÍ CHAN	103
<i>Čínská pečetítka</i>	108
<i>Nefritová kultura Číny</i>	110
<i>Zdroje nefritu a ostatních čínských drahých kamenů</i>	111

STAROVĚKÝ EGYPT	115
PŘEDDYNASTICKÁ DOBA	121
RANĚ DYNASTICKÁ (ARCHAICKÁ) DOBA	125
STARÁ ŘÍŠE	127
PRVNÍ PŘECHODNÉ OBDOBÍ	130
STŘEDNÍ ŘÍŠE	130
DRUHÉ PŘECHODNÉ OBDOBÍ	134
NOVÁ ŘÍŠE	135
TŘETÍ PŘECHODNÉ OBDOBÍ	145
POZDNÍ DOBA	148
PTOLEMAIOVSKÁ DOBA	150
ŘÍMSKÁ DOBA	153
<i>Poklad merojské královny</i>	155
<i>Posvátný chrobák</i>	155
<i>Kamenářské a klenotnické techniky ve starověkém Egyptě</i>	156
<i>Zdroje drahokamových surovin starověkého Egypta</i>	157
<i>Neolitická Sahara</i>	163

KRÉTSKO-MYKÉNSKÁ CIVILIZACE	167
KYKLADSKÁ CIVILIZACE	172
TRÓJA	178
MÍNOJSKÁ KRÉTA	178
Neolit	179
Předpalácové období	179
Starší palácové (protopalácové) období	181
Mladší palácové období	183
Popalácové období	192
<i>Alabastr v mínojských palácích</i>	194
<i>Zdroje drahokamových surovin mínojské Kréty</i>	198
MYKÉNSKÉ ŘECKO	198
Neolit	198
Doba bronzová	199
<i>Zdroje drahokamových surovin mykénského Řecka</i>	208

ANTIKA	211
STAROVĚKÉ ŘECKO	216
Protogeometrické období	217
Geometrické období	217
Archaické období	219
Klasické období	225
Helénistické období	229
ETRUSKÁ CIVILIZACE	236
Etruskové doby železné	237
Orientalizující období	238
Archaické období	239
Klasické období	242
Helénisticko-římské období	247
STAROVĚKÝ ŘÍM	249
Itálie před Římany	249
Římané	251
Římská republika	251
Římské císařství	253
<i>Antické gemy na Moravě</i>	264
<i>Zdroje drahokamových surovin Říma</i>	265

MEZOAMERIKA A STŘEDNÍ AMERIKA

RANĚ PŘEDKLASICKÉ OBDOBÍ

OLMÉKOVÉ

TEOTIHUACÁN

ZAPOTÉKOVÉ A MIXTÉKOVÉ

TOLTÉKOVÉ

AZTÉKOVÉ

Zdroje drahokamových surovin Aztéků

MAYOVÉ

Zdroje drahokamových surovin Mayů

SOUSEDÉ MAYŮ

Nikaragujští indiáni

Indiáni v Kostarice

Jadeitit a nefrit v Mezoamerice a Střední Americe

273

278

278

283

289

295

297

306

308

315

315

316

317

320

ANDSKÉ KULTURY

PŘEDKERAMICKÉ OBDOBÍ

RANÉ KERAMICKÉ OBDOBÍ

KULTURA CHAVÍN

KULTURA CUPISNIQUE

KULTURA PARACAS

KULTURA FRÍAS

KULTURA MOCHE

KULTURA NAZCA

KULTURA TIAHUANACO

KULTURA HUARI

KULTURA SICÁN (LAMBAYEQUE)

KULTURA CHIMŮ

CIVILIZACE INKŮ

Zdroje andských drahokamových surovin

323

328

328

328

330

331

331

332

338

340

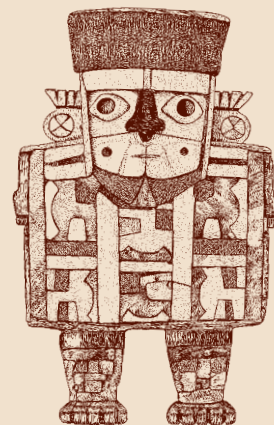
341

343

347

349

353

SLOVNÍČEK ZÁKLADNÍCH POJMŮ

357

PŘEHLED DRAHÝCH KAMENŮ

STAROVĚKÝCH CIVILIZACÍ

360

SEZNAM MUZEÍ A JEJICH ZKRATEK

362

SEZNAM ARCHEOLOGICKÝCH LOKALIT

364

LITERATURA

368

GEMSTONES IN ANCIENT CIVILIZATIONS (SUMMARY)

371

ÚVOD

Drahé kameny jsou mistrovskými díly přírody. Jejich tajuplný třpyt okouzluje člověka od nepaměti. Nermalou měrou k tomu přispívá i velmi stará víra v magickou, uzdravující, obšťastňující a osvěcující moc kamenů. Pro svou výjimečnost a vzácnost bývaly symbolem bohatství a moci. Mimořádná krása drahých kamenů byla trvalým zdrojem umělecké inspirace výtvarně nadaných jedinců mnohých starověkých kultur, které zanechaly výraznou stopu na cestě k naší civilizaci. Nevšední vlastnosti jim vyhradily nezastupitelné místo ve starověkých dějinách lidstva.

Termín drahý kámen není termínem mineralogickým, ale jen technickým. Drahý kámen má mít především krásný vzhled podmíněný barvou, leskem, průhledností a dalšími vlastnostmi. Musí být co nejméně porušitelný. Mimoto se při hodnocení kamene bere v úvahu vzácnost výskytu a nermalou roli hraje i módní obliba, záhadnost a teritoriální zvláštnosti.

S přihlédnutím k těmto kritériím je možno za drahý kámen považovat každý minerál, horninu nebo organickou substanci, z nichž se dá zhotovit drahokamový brus (bezfacetově či facetově vybroušený kámen pro šperkařské účely), anebo je lze použít ve šperku v přírodním (neopracovaném) stavu, a dále k vytvoření pestré škály výtvorů, mezi nimiž jsou nejdůležitější gemy (kameje a intaglie), mozaiky, drahokamové architektury, drahokamové inkrustace, drahokamové nádoby a plastiky. Gemy jsou výtvozem kamenorytců (glyptiků). Významný český glyptik Josef Drahoňovský, jeden ze zakladatelů moderní české glyptiky, napsal: „Není druhého umění, jež by bylo k umělci náročnější než glyptika. Vyžaduje absolutní jistotu, neselhávající řemeslnou virtuositu.“ Výčet kamenů, kterým dáváme přívlastek drahé, se mění a rozrůstá každým dalším použitím minerálu, vybraného pro zhotovení některého z uvedených výtvorů. Dřívější rozdělení drahých kamenů na drahokamy, polodrahokamy (ty se liší od drahokamů tím, že jejich vlastnosti nejsou dokonalé ve všech aspektech a jejich výskyty nejsou tak vzácné) a ozdobné kameny je v současnosti považováno za nepřesné, a proto se již nepoužívá. Název polodrahokamy byl zrušen již v roce 1955 vydáním nového závazného názvosloví kamenů u mezinárodní organizace BIBOA – Bureau International des Associations de Fabricants, Grossistes et Détaillants de Joaillerie, Bijouterie, Orfèvrerie et Argenterie, se sídlem v Haagu (CIBJO: Pierres précieuses et fines/Perles Définitions).

Shrnující a široce pojatý význam termínu drahý kámen však zpětně působí jeho zamlžení a částečnou diskreditaci, a tím se stává zejména pro speciální potřeby gemologie, praktické kamenářské účely i obchod poněkud zavádějící. Pro poznávání drahých kamenů ve starověku je však tento „všezahrnující“ pojem naopak velmi vhodný. Starověký člověk totiž pro ozdobné účely používal především ty kameny, které byl na daném stupni technického vývoje schopen opracovávat. Proto dával přednost – obvykle v raných stádiích vývoje té které kultury – měkčím surovinám, z nichž některé z dnešního pohledu nesplňují veškeré požadavky pro zařazení do kategorie drahých kamenů.

Ve starověkém kamenářství zaujímají důležité místo i kameny organického původu – organolity (jantar, gagát, lignit, antracit). K nim se řadí pravé perly, mušlovina (perleť), pravý (mořský) korál, slonovina, kost, rohovina a želvovina, které rovněž patřily a dosud patří mezi vyhledávané šperkařské suroviny. Z toho důvodu je v knize pojednáno i o ozdobách z těchto „doprovodných“ materiálů.

Některé horniny jsou použitelné nejen jako drahé kameny, ale uplatňují se i v architektuře a sochařství jako tzv. ušlechtilé či dekorační kameny (architektonické články, kamenické prvky, sochy, reliéfy). Jejich nejtypičtějším reprezentantem je alabastr, můžeme sem však zařadit také mramor, travertin – onyx, „obyčejný“ vápenec, stejně jako „antické porfyry“ a jiné horniny.

Tradované názvy drahých kamenů, používané archeology a historiky, často neodpovídají moderní mineralogické a petrografické terminologii a jsou mnohdy zcela chybné. Účelem naší publikace je proto také odstranění zmíněných nepřesností a sjednocení názvů.

Při práci na této knize bylo nutné se vypořádat nejen s otázkou, jaké suroviny můžeme považovat za drahé kameny, ale i s problémem, které artefakty vlastně spadají do skupiny ozdobných předmětů. Podobně jako v případě definice pojmu drahý kámen byla dána přednost širšímu pojetí, tak také mezi jednoznačně dekorační předměty byly zahrnuty i různé artefakty, často z ušlechtilých kamenných surovin, nemající jasně vymezenou funkci nebo se vztahem k nadstavbové sféře.

Drahé kameny putovaly často cestami všemocného obchodu. „Cesty kamenů“ nespojují jen vzdálené kraje, ale také časově odlehle epochy. Pomáhají proto při dešifrování ekonomických a kulturních styků – někdy opravdu překvapivých – mezi různými oblastmi starověkého světa. A protože drahé kameny nesloužily jen ozdobným účelům, přinášejí nepřímé svědectví i o sociálních a rituálních stránkách života starověké společnosti.

Údaje ke knize *Drahé kameny starověkých civilizací* získal autor nejen z odborné literatury, ale i studiem artefaktů ve významných muzeích v Londýně, Paříži, Berlíně, Vídni a Praze a také na cestách za archeologickými památkami v Řecku, včetně Kréty a Kyklad, v Turecku, Itálii, Mexiku, Nikaragui, Egyptě a Libyi.

Přáli bychom si, aby kniha byla přínosná pro odborníky z humanitních oborů (archeology, klasické archeology, historiky, umělecké historiky) i oborů přírodovědných (geology, mineralogy, petrografy, gemology), jakož i pro všechny zájemce o drahé kameny z řad široké veřejnosti – sběratele minerálů a starožitností, kamenáře a šperkaře.

MEZOPOTÁMIE

Mapka 1 Archeologické lokality Mezopotámie, uvedené v textu.
Vysvětlivky: 1 – archeologické lokality, 2 – současná města

Mezopotámie (Meziříčí), prastará země dvou řek, se dnes nazývá Irák. Řeky Eufrat a Tigris udělaly z této země kolébkou naší civilizace. Pouť za drahými kameny starověku začneme proto na půdě Mezopotámie. Průvodcem nám budou archeologické nálezy. Opominutelné nejsou ani původní písemné zprávy. Jejich prostřednictvím se dovídáme, odkud přicházely drahokamové suroviny a jak se s nimi nakládalo.

Za označením Mezopotámie se skrývá ohnisko nejméně tří kultur, dosti odlišných a zároveň blízkých, které tam vzkvétaly. V jižním Iráku to byla kultura sumerská, Sumer, první známá civilizace světa, doložená od 4. do začátku 2. tisíciletí př. n. l. Kultura babylonská, uprostřed nánosové planiny, dosáhla největšího rozmachu v 2. a 1. tisíciletí př. n. l. Dále na sever, východním směrem od středního toku Tigridu až k výběžkům pohoří Zagros, to byla kultura asyrská, která kvetla rovněž v 2. a 1. tisíciletí př. n. l.

Sumerové svými mnoha prvotinami položili základy vysoké kulturní vyspělosti duchovního bohatství Mezopotámie. Bez sumerské kultury by se byla sotva rozvinula kultura babylonská a asyrská. Tyto kultury dokázaly uchovat sumerské jádro a prostoupit je vlastní životností.

Jejich prostřednictvím pak pronikala sumerská kultura dále ke Středomoří, do Malé Asie i Řecka.

Vzpomínky na skvělé starověké civilizace Mezopotámie upadly v zapomnění. Dávné pozůstatky dřímaly uvnitř tellů rozestých v povodí obou řek, druhotných vyvýšenin, tyčících se v krajině a tvořených nahromaděnými zbytky staveb ve vrstvách z různých období. Archeologie tyto kultury znovu objevila až v 19. století. Výzkumům předcházelo odhalení tajemství klínového písma. Bez přispění textů by Mezopotámie zůstala místem záhadných rozvalin odsouzených k opětovnému návratu do zapomnění.

Dějiny Mezopotámie pokrývají dlouhý časový úsek. Po prehistorickém období začínají ve 34. století př. n. l. vynálezem písma a končí v roce 539 př. n. l. dobytím Babylonu Peršany a zánikem babylonské říše, posledního velkého království v Mezopotámii. Tato událost nijak nesouvisí se zánikem mezopotamské kultury, která existovala až do 3. století n. l.

V mezopotamské chronologii panuje ještě mnoho nejasností. Historikové používají několik chronologických systémů.

Tab. 1 Drahé kameny Mezopotámie

	křemen	křišťál	ametyst	chalcedon	achát	onyx	sardonyx	karneolonyx	karneol	chryzopras	jaspis	rohovec	opál	obsidián	tyrkys	malachit	lapis lazuli	amazonit	albit	goethit	hematit
akeramický neolit																					
chassúnská kultura																					
sámarrská kultura																					
chaláfská kultura																					
obejdská kultura																					
urucká kultura																					
gaurská kultura																					
raně dynastické období																					
akkadská říše																					
urská říše																					
Babylonie																					
Asýrie																					
новоasyrská říše																					
novobabylonská říše																					
achajmenovské období																					
parthské období																					

V 8. tisíciletí př. n. l. začíná v Mezopotámii neolit. V severní (horní) Mezopotámii se vyvinuly velké neolitické kulturní skupiny – chassúnská (6500–6000 př. n. l.) a sámarrská (6200–5700 př. n. l.), a chalkolitická skupina chaláfská (6. tisíciletí), v jižní (dolní) Mezopotámii obejdská kultura chalkolitu (6500–3700 př. n. l.).

Urucká kultura (3700–3000 př. n. l.) je pokračováním kultury obejdské. V tomto časovém úseku se zrodila městská civilizace. Mezi lety 3400 a 3300 př. n. l. došlo k vynálezu písma. Kultura džemdet-nasrská je kladena do období 3100–2900 př. n. l.

Akkadská říše (Akkadská dynastie 2350–2150 př. n. l.) byla založena Sargonem Akkadským, který porazil Lugalzagesiho a sjednotil mezopotamskou planinu pod

MEZOPOTÁMIE 17

jedním žezlem. Vláda jeho vnuka Narám-Sína byla vrcholem rozmachu říše, jež přetrvala téměř dvě století. Kolem poloviny 22. století př. n. l. ztratili akkadští králové kontrolu nad sumerským jihem. Uruk, Lagaš, Umma, Ur a další města se osamostatnila.

Ur-Nammu, zakladatel třetí dynastie urské (Ur III, 2112–2004 př. n. l.), a po něm jeho syn Šulgi založili urskou říši, jež přetrvala jedno století (r. 2004 byl Ur dobyt Elamity). Následovalo období křehké rovnováhy. Hlavní státy na jihu byly království Larsy, Isinu, Lagaše, Uruku a Babylonu, v údolí Dijály království Ešnunny, na severu Asýrie, v údolí Eufratu Mari. Mezopotámie se stala mozaikou soupeřících království. Vítězem válek se nakonec stal Chammu-rapi z Babylonu, který na krátký čas sjednotil celou Mezopotámii pod svou vládou (1792–1750 př. n. l.).

V prvních letech 16. století Babylon podlehl útoku Chetitů. Po jejich odchodu se babylonského trůnu zmocnili Kassité. V 16. století byla Asýrie vazalským knížectvím království Mitanni. Okolo roku 1300 př. n. l. bylo Mitanni poraženo Asyřany a začleněno do Asýrie. Na počátku 15. století existovaly v Mezopotámii dva velké státní útvary – na severu Asýrie, na jihu Babylonie. Vztah těchto mocností byl trvale konfrontační. Poté se objevili Aramejci a Elam se pokusil obsadit babylonské území. Koncem 12. století byla moc Asýrie obnovena. Konec elamskému dychtění po babylonském trůnu učinil Nabukadnezar I. (1126–1105 př. n. l.).

V 1. tisíciletí př. n. l. se zrodily velké říše – novoasyrská a novobabylonská. Asyrská říše byla rozsáhlou organizací, která vykořisťovala zdroje poražených protivníků. Dobytá území byla začleněna do její struktury a přeměněna v provincie. Mezi Asýrií a Babylonií a jejich sousedy panoval neustálý válečný stav. Bitvy byly vedeny v zájmu rozdrčení nejmocnějších nepřátel: Urartejců v Arménii, Elamitů v oblasti íránské náhorní roviny a Egyptanů v říši na Nilu. V průběhu celých svých dějin však nebyla Asýrie schopna vypořádat se s „babylonským problémem“. Novobabylonská vláda porazila vojska Sýrie.

Mezopotámie byla důležitou křižovatkou cest. Námořní trasy vedly Perským zálivem přes Dilmun (ostrov Bahrajn) a Magan (Omán) až do starověké země Meluchy (údolí Indu). V Mezopotámii a v údolích jejích řek existovaly vedle říční dopravy i karavanní cesty, které mířily do Sýrie. Odtamtud vedly další cesty do Malé Asie, Libanonu, Palestiny a Egypta na pobřeží Středozemního moře a odtamtud dále na Kypr, Krétu a ostrovy

Egejského moře. Cesty, procházející údolními přítoky Tigridu, umožňovaly přístup na íránskou náhorní plošinu.

Bez dálkového obchodu by ani sumerská, ani žádná z pozdějších mezopotamských civilizací, vybudovaných na naplaveninách obou řek, chudých na kovy i kámen, nebyla schopna existence. Kámen byl v Mezopotámii velmi vzácný. Až na menší balvany, které byly přiváleny z tureckých hor proudem Eufratu nebo Tigridu, bylo nutno kámen dovážet. Proto máme málo mezopotamských památek vytesaných z kamene. Kámen se častěji používal jen v Asýrii, kde se vyskytuje vápenec. K dispozici je i „mosulský mramor“ – alabastr (sádrovec). Používání termínu „alabastr“ je problematické. V petrografické terminologii jde o odrůdu sádrovce, v mezopotamské archeologii je však tento název často mylně používán pro travertin (onyx). Mezopotámie musela získávat ušlechtilé (dekorační) kameny, drahé kameny i vzácné kovy prostřednictvím obchodu. Alternativou obchodu byla vojenská tažení, která byla výpravami za zbožím a surovinami. Jinými způsoby opatrování kovů a kamenů byla výměna diplomatických darů a tribut od vazalských vládařů.

Místními stavebními materiály, jestliže odhlédneme od kamenů z asyrských kamenolomů, byla hlína, rákos a pevná živice. To znamená, že mezopotamská architektura zanechala budoucím generacím jen velmi málo svědectví, a to obvykle v žalostném stavu. Hlína byla univerzálním výrobním materiálem (cihly, nádobí, lampičky, přesleny, psací tabulky i rakve). Jestliže v případě Egypta hovoříme o „civilizaci kamene“, pak o Mezopotámii musíme mluvit jako o „civilizaci hlíny“.

Jedinými materiály domácí provenience, které se uplatnily jako drahokamové suroviny anebo jako materiály potřebné k tvorbě drahokamových artefaktů, jsou alabastr (šperkové kameny, pečeti, nádoby, figurky, reliéfy, sochy), vápenec (pečeti, nádoby, sošky, reliéfy) a pevná živice (podklad pro drahokamové mozaiky a vykládané oči sošek).

Roku 539 př. n. l. Babylon padl do rukou Kýrových, Mezopotámie se stala provincií perské říše (539–331 př. n. l.). Za vlády Alexandra Velikého byla Mezopotámie středem jeho říše, za vlády Seleukovců (310–polovina 2. stol. př. n. l.) byla jednou z hlavních říšských provincií. Od poloviny 2. století př. n. l. byla její východní část připojena k říši parthské. Mezopotamská kultura však tak rychle nezmizela (poslední datovaný klínopisný text byl napsán na úsvitu našeho letopočtu).

Ediční poznámka:

Symbol * v textu upozorňuje na předměty, které jsou v knize vyobrazeny.

PREHISTORICKÉ OBDOBÍ

Na akeramickém neolitickém sídlišti *Nemrik* v severním Iráku (8./7. tisíciletí př. n. l.) byly nalezeny skulptury vytesané z říčních valounů (lidské figurky a hlavy dropů, supů, lví i hadí), kamenné nádoby (1 z mramoru) a různotvaré závěsky a korálky z mramoru, pískovce a malachitu. S výjimkou malachitu jde o kameny místní.

Tell v *Džarmu* představuje jedno z nejstarších neolitických sídlišť, jehož počátek osídlení je kladen do doby před 7. tisíciletím př. n. l. V nejstarších vrstvách se nenašly keramické nádoby. Byly vykopány nádoby, hlavně misky, z místních kamenů (vápence a mramoru), takže v tomto případě mluvíme o první etapě neolitu, akeramické (pouze nejvyšší sídlištní vrstvy obsahovaly keramiku). V *Džarmu* byly vyzvednuty kamenné závěsky, které měly zřejmě funkci amuletů, zároveň však zdobily své nositele, podobně jako kamenné náramky a korály z mramoru, vápence a serpentinitu/chloritu. Spektrum ozdob doplňují kostěné závěsky a prsteny. Pozoruhodné jsou nástroje štípané z obsidiánu pocházejícího ze zdrojů u jezera Van, vzdálených stovky kilometrů, takže již tehdy musela existovat primitivní forma dálkového obchodu. Kamenáři z *Džarma* zvládli rotační vrtání kamenných korálů (používali vrtáky s plochými rohovcovými hroty podsypávanými abrazivem). *Džarmo* jako sídliště bylo sociálním a hospodářským příkladem pro budoucí mezopotamské kultury.

V severní Mezopotámii se objevily paralelní neolitické kultury chassúnská (6500–6000 př. n. l.) a sámarrská (6200–5700 př. n. l.) a chalkolitická kultura chaláfská (6. tisíciletí př. n. l.).

Na eponymním sídlišti chassúnské kultury *Tell Chassúna* (pozdní 7. až pozdní 6. tisíciletí př. n. l.) bylo odkryto patnáct sídlištních vrstev. Mezi nálezy jsou kamenné korály a závěsky (též razítková pečítka). Dálkové obchodní kontakty dokládají obsidiánové nástroje, ale zejména tyrkysové ozdoby (první výskyt tyrkyosu byl zjištěn ve vrstvě X, jeho množství vzrostlo ve vrstvách IX a VIII). Přítomnost tyrkyosu (iránského původu?) na tak raném sídlišti (6. tisíciletí) je mimořádná.

Sídliště chassúnské kultury *Umm Dabaghija* (asi 6000 př. n. l.) vydalo obsidiánové nástroje importované jako hotové, a také mušle z Perského zálivu. Mimoto byly získány krásné nádoby z vápence, mramoru a alabastru (např. miska, průměr 12,8 cm, 6. tisíciletí př. n. l., Iraq Mus.), jakož i náramky zhotovené z těchto kamenů.

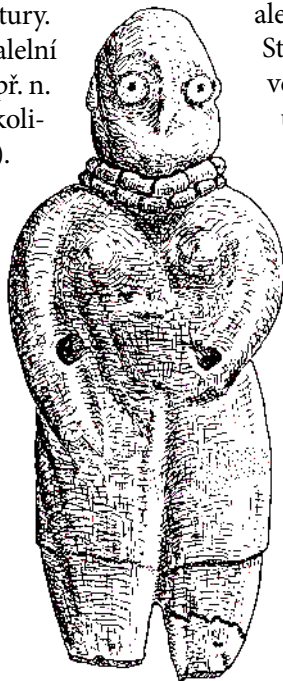
Zajímavé z hlediska drahých kamenů je sídliště chassúnské kultury *Jarimtepe I* (jeden z šesti tellů známých pod tímto jménem, severozápadní Irák). V nejstarší vrstvě XII odkryli archeologové obsidiánové úštěpky, jejichž množství klesá ve vrstvách IX a VIII, úlomek mramorové nádoby, ale především skvělý náhrdelník z 68 pestrobarevných korálů z mušloviny, chalcedonu, karneolu a křišťálu (nález v rituální stavbě). Vrstva X vydala deset kotoučovitých korálů z karneolu a vrstva IX devět válcovitých závěsků a pět trojitých mezeráků či rozdělovačů z tyrkyosu. Ve vrstvě VIII lze rozlišit první náznaky „kultu nástrojů“ (miniaturní sekerka ze zelenokamene a perforovaný disk z mramoru). Kousky malachitu (ruda mědi) se objevily ve vrstvách XII–V. Kost sloužila k výrobě šidel a špachtlí. Ve vrstvách IX, VIII a VI se vyskytovala kamenná pečítka s vyrytým síťovitým vzorem a závěsným otvorem.

Na levém břehu Tigridu leží sídliště *Tell es-Sawwan*. Archeologové tam prokopali pět vrstev (úroveň V–IV jsou chassúnské, III–I jsou sámarrské). Ve všech vrstvách byly zjištěny obsidiánové nástroje. Pod nejstarší V. vrstvou byly pod podlahou domu objeveny hroby, převážně dětské, ale i dospělých osob, které obsahovaly sošky, nádoby, korály aj. Tyto „alabastrové“ (travertin – onyx) sošky (s očima vykládanými mušlovinou na bitumenu) jsou pro chassúnskou kulturu charakteristické. Většinou jde o sošky korpulentních nahých žen (matky, které měly doprovodit děti do podsvětí), ale i o sošky mužské, a to sedící, stojící i ležící.

Stojící i sedící ženské figurky (v. 5–14 cm) z travertinu (*Tell es-Sawwan*, 6. tisíciletí př. n. l.) uchovává Irácké muzeum.*

Malá figurka z travertinu (6000 př. n. l., *Tell es-Sawwan*, Louvre) představuje Velkou bohyni plodnosti. Chassúňané vyráběli též úhledné malé nádoby (misky, talířky, kulaté či oválné poháry a láhve) a jiné užitkové předměty ze „žilkovaného alabastru“ (travertin – onyx). V souboru nádobí ze sídliště *Tell es-Sawwan* je miska (průměr 12,9 cm), baňatá nádoba (v. 17,5 cm),* pohár (v. 8 cm) a naběračka (d. 13,8 cm). Mezi nálezy z tohoto sídliště patří mnoho korálů z bitumenu, kosti, mušloviny, alabastru, karneolu a tyrkyosu (?). V nejstarší sámarrské vrstvě byly objeveny trosky budov, pod kterými byly odkryty hroby. Součástí hrobové výbavy byly ženské sošky i nádoby z „alabastru“ (travertin – onyx) a ozdoby z měděných a tyrkysových korálů.

Dokladem dálkového obchodu v neolitické Mezopotámii je přítomnost exotických materiálů: obsidiánu z východní Anatólie (obsidiánové nástroje byly

1 Ženská soška (v. 13,2 cm) z „alabastru“ (travertin) má oči vykládané mušlovinou, krk je ozdobený náhrdelníkem (*Tell es-Sawwan*, chassúnská kultura, 6. tisíciletí př. n. l., Iraq Mus.).